

БӨЛІМ: ЖАЛПЫ РУБРИКА

Әл-Фарабидің "Қайырымды қала тұрғындары" еңбегінің философиялық мағынасы мен моральдық құндылығы

ЖАРИЯЛАНДЫ
16.11.2021СІЛТЕМЕ
<https://bilimger.kz/110202/>

Әл-ФАРАБИ Әбу Насыр Мұхаммед ибн Мұхаммед ибн Тархан ибн Узлаг (872-951) – философ және ғалым, Шығыс перипатетизмінің ең ірі өкілі. Ол өмірінің көптеген жылдарын Бағдадта өткізді, онда ол жақсы білім алды және ежелгі ойшылдардың еңбектерімен алғаш рет танысты. Өмірінің соңғы жылдарын ол Алеппо мен Дамаскіде өткізіп, өзін-өзі басқаратын билеуші Сейф ад-Даульдің құрметіне және қолдауына ие болды. Әл-Фарабидің шығармашылық мұрасы орасан зор (150-ден астам трактаттар), ал оның қызығушылықтарының аясы өте кең (философия мен логика, саясат пен этика, музыка мен астрономия және т.б.). Оның ең танымал еңбегі — «Ізгі қала тұрғындарының көзқарастары туралы Трактат». Әл-Фарабиден бастап, Шығыс перипатетикасы философияны шындыққа (теориялық ақылға) ғана емес, сонымен бірге жақсылыққа (практикалық ақылға) қызмет етуге арналған ғылым ретінде қарастыра бастады, ал дін теориялық және танымдық емес, қолданбалы мәні бар маңызды саяси өнер ретінде ғана қарастырыла бастады.

Ұлы қоғам – бұл жер бетінде өмір сүретін барлық адамдардың қоғамдарының жиынтығы, орта – бұл кез-келген халық ұсынатын қоғам, ал кіші қоғам – белгілі бір халық тұратын аймақтың белгілі бір бөлігін алып жатқан қаланың тұрғындары ұсынатын қоғам. Толық емес қоғамдар ауыл тұрғындары мен квартал тұрғындарының жиынтығынан тұрады, содан кейін бір көшеде тұратындардың жиынтығы, содан кейін бір үйде тұратындардың жиынтығы. Соңғылары төменгі деңгейдегі қоғамды құрайды. Квартал мен ауыл-екеуі де қалаға тиесілі, бірақ тек ауыл қалаға қызмет етеді, ал квартал қалаға тиесілі, оның бір бөлігін құрайды. Көше кварталдың бөлігі, үй-көшенің бөлігі, қала – рельефтің бөлігі, халық – Жер тұрғындарының бүкіл жиынтығының бөлігі.

Ең үлкен игілік пен жоғары кемелдікке ең алдымен қала қол жеткізе алады, бірақ кемелдіктің төменгі сатысында тұрған қоғам емес. Жақсылықтың табиғаты іс жүзінде оған ерікті және еркін таңдау арқылы қол жеткізілетіндіктен (және зұлымдыққа ерікті және еркін таңдау арқылы қол жеткізіледі, сондықтан қала зұлымдықты білдіретін

кейбір мақсаттарға жетуге ықпал ете алады), кез-келген қала бақытқа жетуге қызмет ете алады. Адамдарды біріктірудің мақсаты шынайы бақытқа ие болған істерде өзара көмек көрсету болып табылатын қала-бұл ізгі қала, ал адамдар бақытқа жету үшін бір-біріне көмектесетін қоғам-ізгі қоғам. Барлық қалалары бақытқа жету үшін бір-біріне көмектесетін күш -бұл жақсы адамдар. Сол сияқты, егер халық бақытқа жету үшін бір-біріне көмектессе, бүкіл қоғам жақсы болады.

Жақсы қала керемет, сау денеге ұқсайды, оның барлық мүшелері бір-біріне тірі тіршілік иесінің өмірін сақтауға және оны толығымен жасауға көмектеседі. Органдары ретінде дененің өзара ерекшеленетінін, үйлесімділік бойынша бір-біріне өз табиғаты, өз қабілеттеріне (мәселен, олар бір бөліктен басты орган – жүрек; осы негізгі органға өз дәрежелері бойынша жақындаған органдар, олардың әрқайсысы табиғаты бойынша белгілі бір қабілетке ие, оның көмегімен ол өз қызметін осы негізгі органның табиғи мақсатына сәйкес жүзеге асырады және белгілі бір қабілеттерге ие басқа органдар, олардың көмегімен олар негізгі органмен байланысы жоқ органдардың мақсаттарына сәйкес әрекет етеді. делдалсыз – және бұл органдар екінші дәрежеде тұр, сонымен қатар олар басқа мүшелерге қарағанда – тағы бір органдар, кои өз қызметін екінші сатыдағы органдардың мақсаттарына сәйкес жүзеге асырады және қызмет көрсететін, бірақ мүлдем ештеңе басқармайтын органдарға дейін) – сол сияқты қалалық бірлестіктің мүшелері де өз табиғаты бойынша бір-бірінен асып түседі.позиция. Қалада белгілі бір адам бар-тарау және осы тарауға өз дәрежелері бойынша жақындаған басқа адамдар, олардың әрқайсысы өз ұстанымдары мен қабілеттеріне сәйкес, тарау көздеген мақсатты талап ететін әрекетті жүзеге асырады. Олар бірінші сатыда. Төменде біріншісінің мақсаттарына сәйкес әрекет ететін басқа адамдар жүреді – бұлар екінші сатыға ие. Осы соңғылардың мақсаттарына сәйкес әрекет ететін адамдар дәл осылай жүреді. Осылайша, қалалық бірлестіктің әртүрлі мүшелері осы соңғылардың мақсаттарына сәйкес әрекет ететін және қызмет ететін, бірақ қызмет етпейтін адамдарға дейін орналасады. Олар төменгі сатыға ие және ең төменгі деңгейдегі адамдар...

Адам адам болатын алғашқы қадам — бұл табиғи форма пайда болған кезде, іс-әрекетте ақылға айналуға қабілетті және дайын. Ол үшін жалпы болып табылады барлық бола тұра, бөлінген жігерлі ақыл екі сатысы бар: көшумен страдательного парасат-ақыл-ой әрекеттері мен білімі бар, сатып алынған ақыл. Осылайша адамзаттың алғашқы сатысына жеткен адам мен белсенді ақылдың арасында екі саты бар. Мінсіз пассивті ақыл мен табиғи форма материя мен форманың үйлесімімен алынған бірлік сияқты бір нәрсеге айналғанда және бұл адам адам формасына ие болған кезде, атап айтқанда, пассивті ақыл іс-әрекеттегі ақылға айналған кезде – бұл жағдайда ол белсенді ақылдан бір ғана қадаммен бөлінеді. Табиғи форма іс – әрекеттегі ақылға айналған пассивті ақыл-ойдың материясына айналғанда, пассивті ақыл алынған ақыл-ойдың материясына айналады, алынған ақыл белсенді ақыл-ойдың материясына айналады, ал мұның бәрі бірге қабылданған кезде-бұл адам белсенді ақыл өмір сүретін

адамға айналады.

Егер бұл оның ойлау қабілетінің екі бөлігінде – теориялық қабілетінде және практикалық қабілетінде, содан кейін қиял қабілетінде болса, онда бұл адам Аянды қабылдайтын адам болады, ал Алла (ол ұлы және құдіретті) оған белсенді ақыл арқылы ашылады. Алладан, батадан және құдіреттен, белсенді ақыл-ойға толып, оны алған ақыл – ой арқылы пассивті ақыл-ойына, содан кейін оның қиял қабілетіне қарай жарқыратады. Және бұл адам, ол оны қабылдайтын ақылға құйып, ақылды, философ, кемелді ақыл иесі болып табылады және оның қиял қабілетіне – пайғамбарға, болашақтың көрушісі және ағымдағы жеке оқиғалардың түсіндірушісі болып табылады, және мұның бәрі ол Құдайды білетін тіршіліктің арқасында. Мұндай адам адамның кемелдігінің ең жоғары деңгейіне ие және бақыттың шыңында. Оның жаны мінсіз, біз айтқан белсенді ақылмен байланысты. Бұл адам бақытқа қол жеткізуге болатын кез-келген әрекетті білетін адам. Бұл бірінші шарт, оны тарау қанағаттандыруы керек. Әрі қарай, ол сонымен бірге білгенінің бәрін сөзбен бейнелі түрде жеткізе білуі керек; ол адамдарды бақытқа және оған қол жеткізілетін іс-әрекеттерге бағыттай білуі керек; сонымен бірге жеке әрекеттерді орындау үшін жеткілікті дене күші болуы керек.

Жоғарыдан Ұлы ойшылдың “Ізгі қаланың тұрғындарын” қалай бейнелейтінін аңғардық. Көптеген философиялық еңбектерде адамның өмір сүруінің жоғарғы сатысы ізгілікке ұмтылу делінген. Адам өмірінің мәніне дейін теңестірілген “Ізгі қоғам” ұғымы әлем ойшылдарының талайын тамсандырған тақырып. Жахандық деңгейде қолдау тапқан бұл бастаманың философияда ойып алар орны бар. Ал оған сіңірген Әл-Фараби бабамыздың еңбегі орасан зор.

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ профессоры, доцент Жанатаев Данат Жанатайұлы

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ магистранты Қуанбек Бағжан

ҚМ АА Куәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimger.kz** Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.